



MASARYKOVA UNIVERZITA

Repetitorium sociální geografie

Geografické myšlení

2. 12. 2008

Vznik moderní geografie

Počátek novověku

- 16. století: přelom v rozvoji geografie
- Nové geografické poznatky jako produkt objevných cest (Portugalsko, Španělsko, později Nizozemí, Velká Británie, Francie a Rusko)
- Rozvoj matematické geografie a kartografie (astronomové Koperník, Galilei, Bruno)
- Vznik rozsáhlých mapových děl – atlasů (Nizozemí, Německo)



Popisná geografie

Přístupy

- 1. *Geografický determinismus*:** vliv přírody na vlastnosti člověka, určité přírodní složky leží mimo lidskou společnost (Darwin – evoluční teorie, Ratzel – životní prostor).
- 2. *Deskriptivní geografie*:** na základě různých vstupních dat se popisuje celý objekt - rozlišujeme dva základní druhy
 - ❑ obecný geografický popis (obecná struktura – geografická poloha, vymezení, povrch, podnebí, vodstvo, půdy, rostlinstvo, živočišstvo, nerostné složení, obyvatelstvo, hospodářství, vnitřní diferenciaci regionu a vnějších svazků);
 - ❑ problémový (účelový) geografický popis (selekce faktů a naznačení způsobů řešení – moderní, velmi používaná varianta).

Další přístupy

- ***Pozitivismus***: založen filosofem ***Augustem Comtem*** (1798 – 1857), představuje 1. skutečně vědeckou metodologii
 - Klade důraz na studium fakt, empirické pozorování: pouze na tomto základě lze sestavit jediný skutečný obraz světa
 - použití induktivní generalizace (odvození obecných závěrů na základě studia jednotlivostí)
 - předpokládá neutralitu vědeckého poznání, objektivitu vědce, opakování pozorování, teorie je ověřována empiricky
 - používaný dodnes



Další přístupy

- ***Geografický indeterminismus***: hlavní představitel je francouzský geograf Paul Vidal de La Blache (1845 – 1918)
 - hovoří o nezávislosti člověka na přírodních podmínkách
 - geografické prostředí je jen rámcem pro rozvoj společnosti
 - hybnou silou je člověk obdařený svobodnou vůlí a iniciativou a záleží jen na něm, jak geografické prostředí využije



19. století - 1. pol. 20. století

- ❏ Klasická německá škola
 - ❏ **Alexander von Humboldt** (1769-1859): zabýval se především přírodovědou, ale také obecnou fyzickou geografii, klimatogeografií a fytoogeografií; autor rozsáhlého díla Kosmos
 - ❏ **Karl Ritter** (1789-1859): vedoucí první katedry geografie na světě, která byla založena v Berlíně; rozpracoval teorii geografického determinismu
- ❏ Propagace komparativní (srovnávací) geografické metody: srovnávání několika objektů nebo jevů za účelem získání jejich společných nebo naopak odlišných znaků.
- ❏ Ritterův žák: Jan Křtitel Kašpar Palacký (syn Františka Palackého), první profesor geografie na české části Univerzity Karlovy.

19. století - 1. pol. 20. století

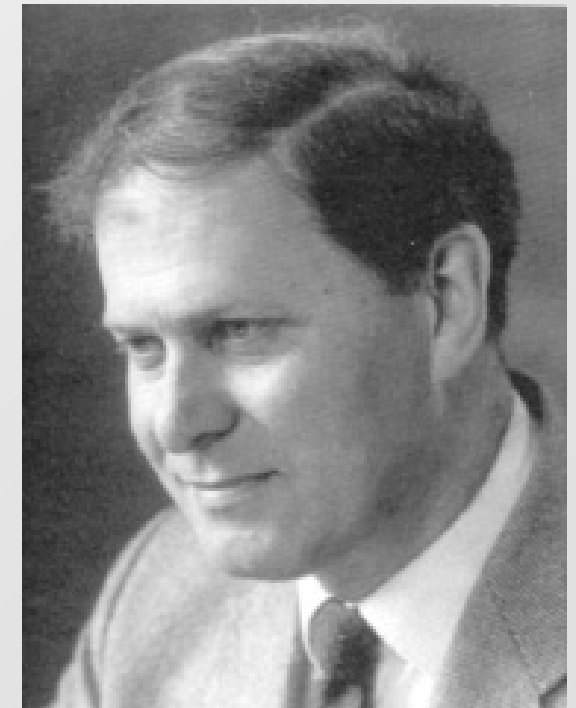
- Berkeleyská škola geografie kultury
 - USA, první světová válka
 - rozvoj kultury v regionu na základě vlastních zdrojů a impulsů zvenčí
 - kultura slouží jako způsob adaptace člověka na okolní přírodní i sociální prostředí
- Christallerova škola
 - Německo, 30. léta
 - propojení ekonomické geografie a prostorové ekonomie (teorie centrálních míst)
 - Následovník: August Lösch

Moderní geografie po 2. světové válce

Kvantitativní revoluce

- ❏ Inspirovaná pozitivistickými metodami a přístupy
- ❏ Proces exaktizace a matematizace geografie, využití statistických analýz
- ❏ 50. a 60. léta 20. století

- Peter Haggett
- William Bunge
- Brian Berry



„Nové“ geografie

- Kritika pozitivismu a její důsledky
 - revize indukční metody
 - zmírnění závislosti na datech a empirii
 - nástup kvalitativních metod

- Útok ze dvou směrů
 - Postpozitivismus – strukturalismus, kritické realismu, teorie strukturace (marxistická/strukturalistická kritika)

 - Relativismus – hermeneutika, interpretativní přístupy, poststrukturalismus, postmodernismus (humanistická kritika)

Geografie času

☐ Torsten Hägerstrand (1916 – 2004) a švédská geografická škola – Universita v Lundu

- Pohyb jednotlivce v prostoru a čase
- Šíření inovací (30. léta, jižní Švédsko, zemědělské inovace)
- Spolupráce se soc. psychologii
- Studuje projevy chování lidí v prostoru a vnímáním prostoru jednotlivci a skupinami lidí
- Důraz na procesy při objasňování lidských aktivit



Humanistická geografie

- ❏ (70. léta 20. století)
- ❏ Centrum pozornosti – lidská bytost
- ❏ Klíčové – význam, představivost, zkušenost, tvořivost
- ❏ Popis lidí, jací jsou.

- ❏ Studovali konkrétní místa – lokality a krajiny, které nabývají na významu a mají mezi sebou vazby.
- ❏ Zdůrazňovali význam, hodnoty a interpretaci.

- ❏ David Ley – sense of space – vztah k místu.

Kritika pozitivismu

- Radikální (70. léta 20. století)
 - v souvislosti s celospolečenským odporem k vietnamské válce v USA (+hippies, černošská a mírová hnutí).
 - D. Harvey: geografie jako způsob řešení společenských problémů, například problém hladu, vzdělání, náboženského, národnostního, politického a sociálního útlaku.

- Feministická (80. léta 20. století)
 - muži mají práva, která jsou nespravedlivě upírána ženám.
 - D. Massey: co znamená být ženou na určitém místě a v určitém čase (v Africe, na vesnici apod.).
 - Gender – kulturně-společenské rozdíly mezi muži a ženami.

Kritika pozitivismu

- Škola společenské relevance (70. léta 20. století)
 - Snaha zapojit geografii rychle a aktivně do řešení společenských problémů.
 - Výběr řešených témat - problém hladu, vzdělání, náboženského, národnostního, politického a sociálního útlaku, feminismus, zdroje znečištění a dopad kvality ovzduší a vod na zdraví, sociální problémy ve městech.

- Kvalitativní metody
 - Pohled očima „někoho jiného“, popis z perspektivy účastníků.
 - Pochopení jednání v sociálním kontextu.
 - Terénní výzkum – pozorování, rozhovory, etnografické metody.

Behaviorální geografie

- (1970+)
- spolupráce se sociologií, sociální psychologií a psychologií.
- Zabývá se projevy chování lidí v prostoru a vnímáním prostoru jednotlivci a skupinami lidí.
- Příklady řešených témat - „vnímání rizik v území“ (povodně, zemětřesení, ...), „mentální mapy“ (např. různé vnímání lokalit a regionů v území státu, regionu, krajiny), atp.

Kritika pozitivismu

- ❏ Kritický realismus (80. léta 20. století)
 - ❏ neexistuje výzkum bez teorie, nutnost ověřování teoretických formulací a předpokladů v praxi, pochopení struktury a vlastností jevů a věcí.

- ❏ Teorie strukturace (80. léta 20. století): Giddens
 - ❏ jednotná teorie věd s územním a sociálně ekonomickým aspektem (sociální geografie, regionální a prostorová ekonomie, sociologie).

Postmoderní geografie

- ❏ Od 2. poloviny 80. let 20. století
- ❏ Nedůvěra k velkým projektům, velkým teoriím.
- ❏ Hledají se návrhy s lidským měřítkem v návaznosti na historii, tradice, specifiku lokalit a regionů – regionální geografie.
- ❏ Rozvíjí se především v evropském kulturním prostoru (Velká Británie).

- ❏ Foucault, Derrid

Vývoj geografie v České republice

- ❏ Ideologické vlivy
- ❏ Čistě pozitivistický přístup
- ❏ Důraz na fyzickou geografii
- ❏ Důraz na modelování a statistickou analýzu
- ❏ po roce 1990 nezachycení světových trendů (jazykové nedostatky, neuznávání „vědecké hodnoty“ jiných než pozitivistických přístupů atd.)



Teoretické koncepty německé školy

- ❏ Lokalizační teorie - Johann Heinrich von Tünnen (1826).
- ❏ Teorie lokalizace – A. Weber (1909).
- ❏ Teorie centrálních míst - W. Christaller (1933) – výzkum centrality a hierarchie sídel podle různých funkcí.

Thünenova teorie

- Je uvažována úrodnost stejná pro všechny pozemky, stejné klimatické podmínky a stejné možnosti dopravy všemi směry.
- Dopravní náklady jsou úměrné pouze vzdálenosti a množství dopravovaných výrobků.***

Závěry:

- v blízkosti města se budou pěstovat produkty, které se vzhledem ke své ceně budou vyznačovat relativně velkou váhou a výrobky lehko podléhající zkáze, které nesnášejí delší dopravu z technických příčin,
- se vzrůstající vzdáleností se budou postupně umisťovat takové výrobky, aby se pokud možno nezvyšoval poměr dopravních nákladů k ceně,
- uspořádání výroby kolem jediného centra bude ve firmě koncentrických kruhů.

Základ neoklasické teorie mezní produktivity.

Weberova teorie

- Kriterium lokalizace - minimalizaci výrobních nákladů.

- ***Výchozí podmínky:***
 - zdroje surovin a místa spotřeby jsou prostorově fixované;
 - zdroje pracovních sil jsou sice rozmístěné nerovnoměrně, v určitých místech se však vyskytují v neomezeném množství;
 - mzdy jsou diferencované podle lokalit, v rámci určité lokality jsou však pevné;
 - ceny zboží jsou konstantní stejně jako velikost odbytu produkce;
 - technologie je nezávislá na rozmístění výroby;
 - jak již bylo zmíněno, abstrahuje od společensko-kulturních faktorů.

Weberova teorie

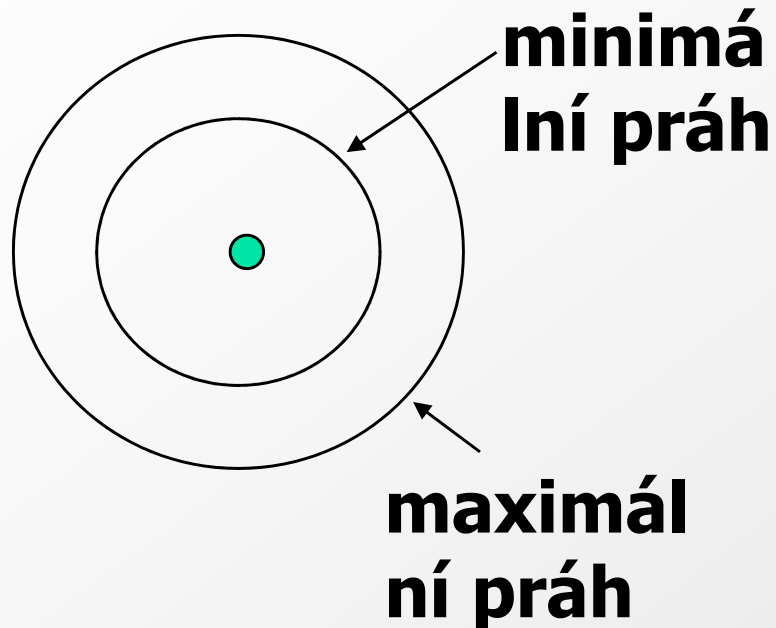
- 3 hlavní faktory lokalizace průmyslového závodu:
 - Dopravní náklady
 - Náklady na pracovní sílu
 - Spotřebitelské aglomerace

Weberova teorie

- ❑ Závislost rozmístění na velikosti dopravních nákladů není u všech materiálů stejná!
- ❑ Weber klasifikuje tzv. **čisté materiály**, které při zpracování neztrácejí na váze, a **hrubé materiály**, které váhu v procesu ztrácejí.
- ❑ Proces rozmístování čistých materiálů není třeba omezovat velikostí dopravních nákladů, protože jejich přeprava ve stavu suroviny je zpravidla lacinější, než v podobě hotových výrobků.
- ❑ Hrubé materiály přitahují do své blízkosti výrobní jednotky a jejich přitažlivá síla roste úměrně velikosti ztráty váhy.

Teorie centrálních míst

- Existuje centrální místo (koncentrace služeb, obslužné středisko v prostoru).
- Kužel poptávky – poptávka klesá s dostupností centrálního místa.
- Vniká pravidelná šestiúhelníková síť obslužných oblastí.
- Princip obsluhy – každé místo vyššího řádu poskytuje služby všem nižším řádům.
- Každé místo obsluhuje dvě centrální místa a 3 místa nižšího řádu – tzv. princip $K=3$.

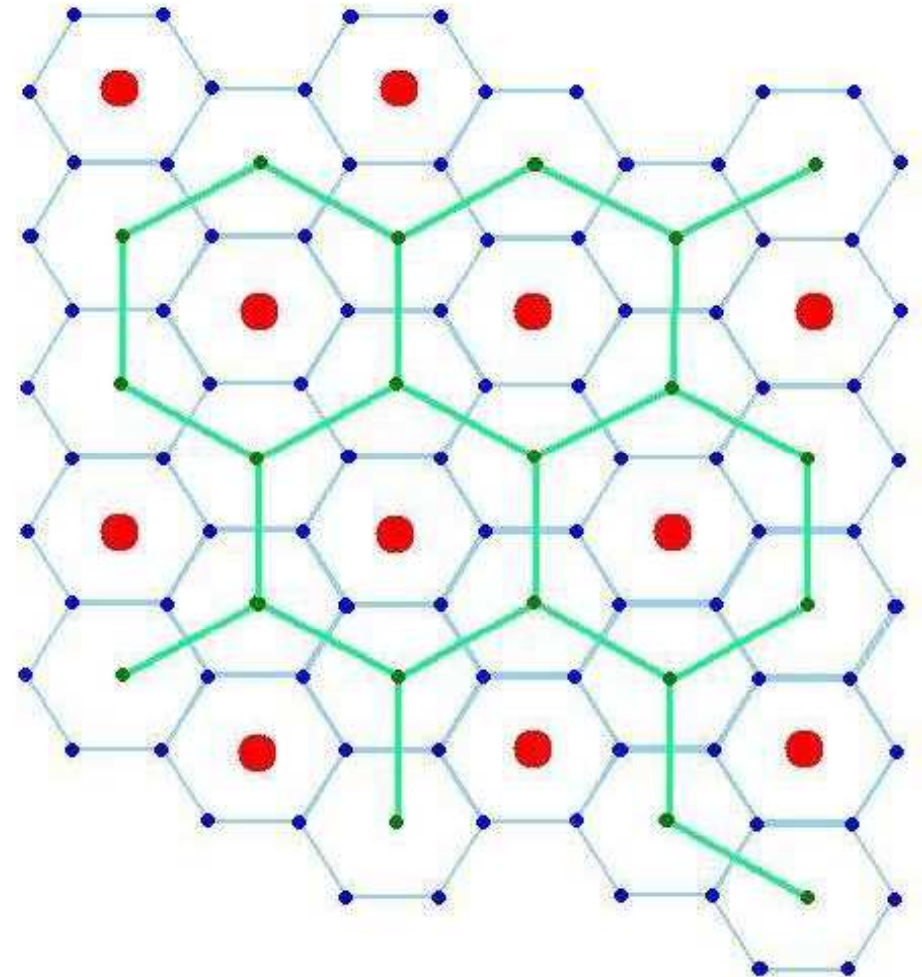


- **minimální práh (nabídka)**
 - minimální počet zákazníků potřebných k fungování služby

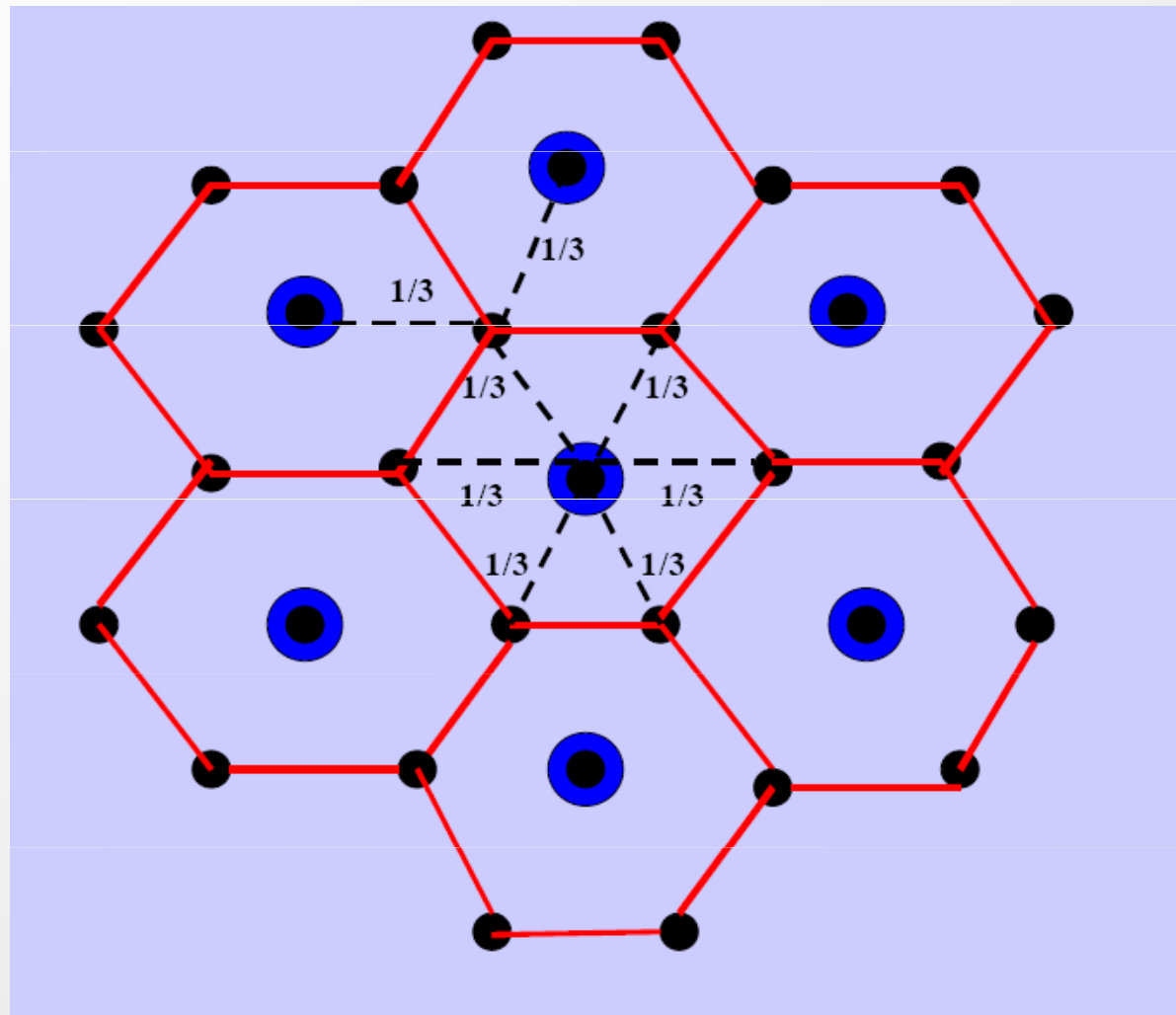
- **maximální práh (poptávka)**
 - odkud až jsou zákazníci ochotni dojíždět nakupovat poskytované služby (dopravní náklady)

K=3 teorie

- ❑ V základním modelu každé centrum vyšší velikosti obsluhuje 3x větší území než centrum o řád nižší.



Obslužný princip

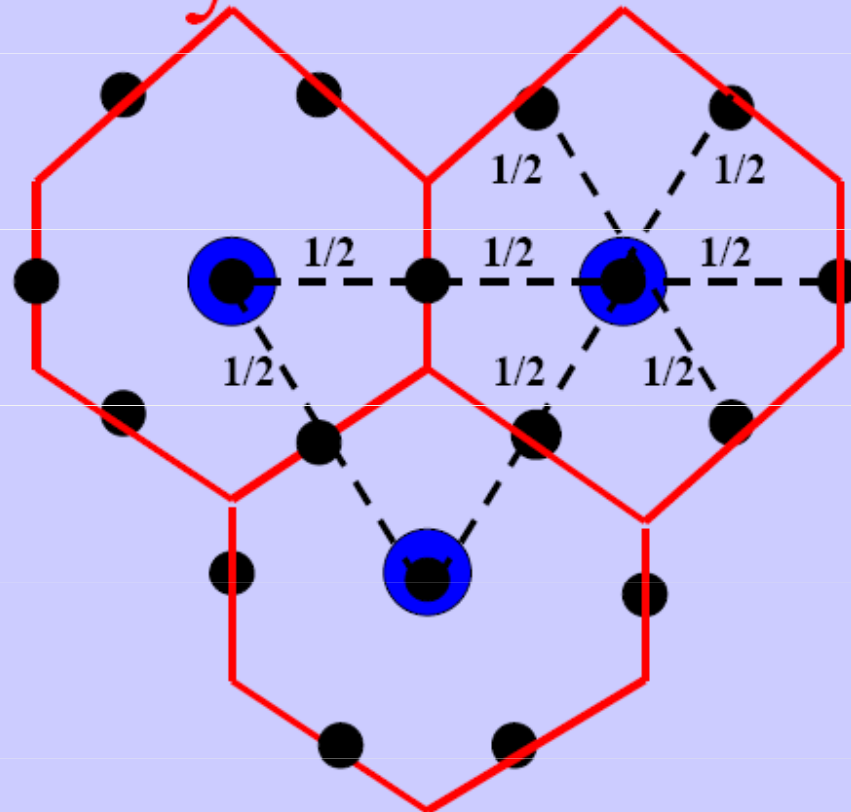


$$k = 6/3 + 1 = 3$$

Dopravní princip

System of 4's

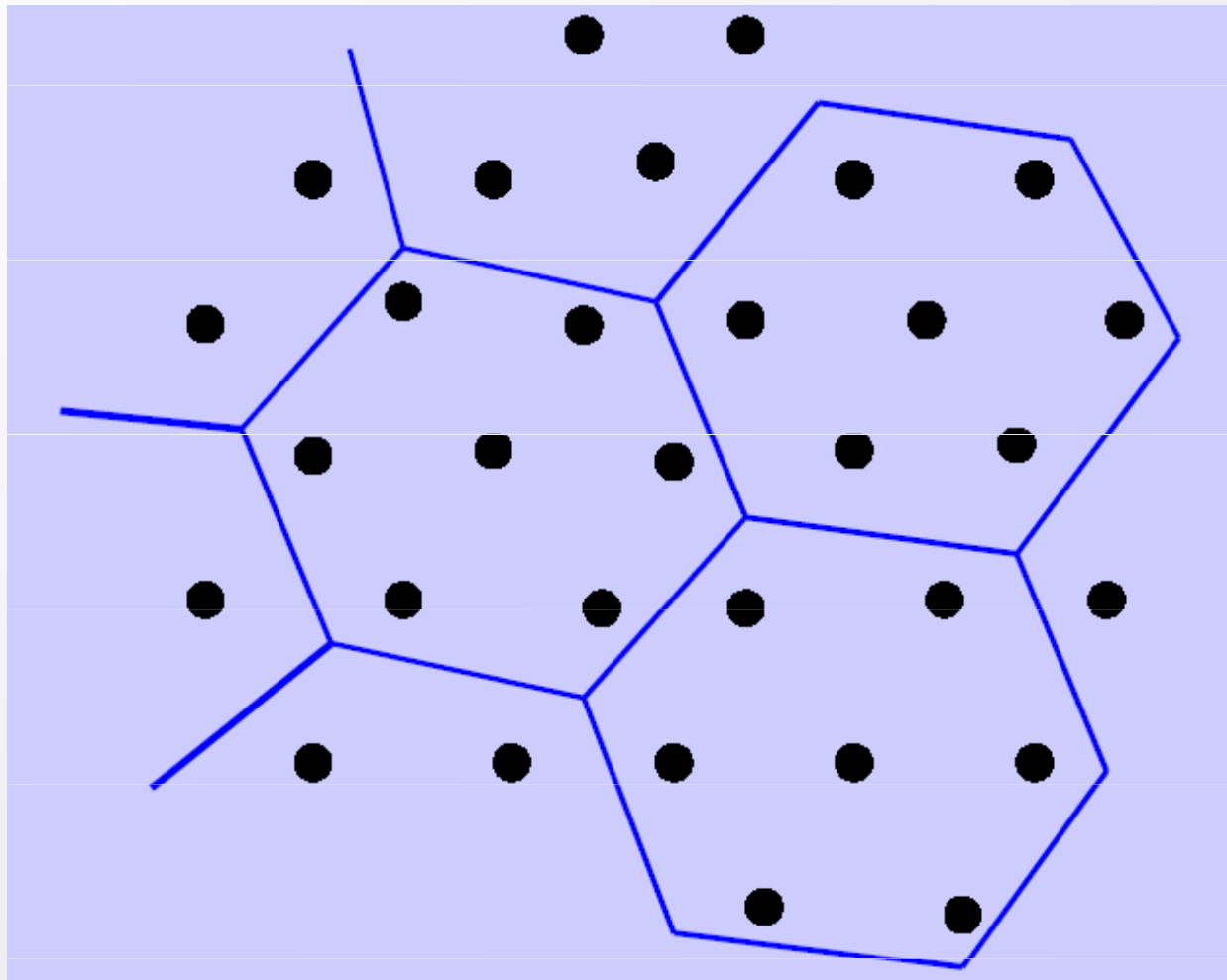
k = 4



$$\begin{aligned} 1/2 + 1/2 + 1/2 + 1/2 + 1/2 + 1/2 + 1 &= \\ 6/2 + 1 &= 4 \end{aligned}$$

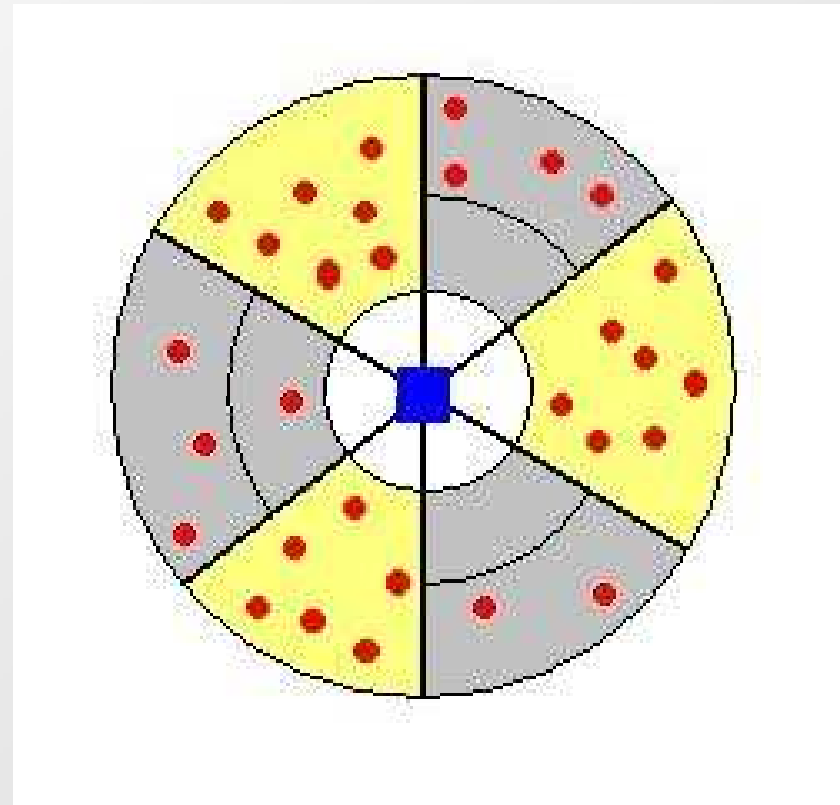
Administrativní princip

k = 7



Teoretické koncepty německé školy a další pokračovatelé

- ❑ **A. Lösch** - Löschova teorie - používá různě velké sítě pro různé druhy zboží a služeb.



Löschova teorie

- Používají se různě velké sítě pro různé druhy zboží a služeb, přičemž tyto sítě překládá přes sebe do uspořádané podoby – Löschův model umožňuje specializaci, vzniká rozdíl ve struktuře produkce a nabídky.
- Každé centrální místo vyšší hierarchie nemusí nabízet všechny služby (zboží) jako místo na nižším stupni centrality.
- Výsledkem Löschovy modifikace Christallerovy teorie je struktura s jedním společným dominantním centrem, z něhož vychází prostorové výseče s různým počtem center nižších řádů.

Další modely

- ❏ Pro modelování rozšíření sídel, případně ekonomických systémů můžeme také použít difúzní teorii – Hudsonův model nebo Vanceův kolonizační model.
- ❏ ***Hudsonův model*** je založen na zkoumání teritoriálního šíření rostlin a živočichů, rozlišuje fáze kolonizace (prvotní osídlení), rozšíření (zvýšení hustoty) a konkurence (selekce a vytváření pravidelností).
- ❏ ***Vanceův kolonizační model*** mapuje jednotlivé fáze rozvoje osídlení v nově kolonizovaném území, rozlišuje fáze počátečního průzkumu, přes šíření osídlení v místech těžby surovin, významných komunikací až k poslední fázi, která znamená vytváření pravidelné regionální struktury.